

תנועת החרם ומנהיגים אירופים: מגמות מעורבות וסימני שאלה בנוגע לעתיד

שמעון שטיין וגליה לינדנשטראוס

תנועת ה-BDS, שהחלה את פעילותה ב־2005, פירסמה קריאה לחברה האזרחית הבינלאומית להטיל חרם על ישראל ולהפסיק את כל ההשקעות בה – בדומה לסנקציות שהוטלו על משטר האפרטהייד בדרום־אפריקה. הקריאה נועדה לסייע לתנועה להשיג את היעדים שהציבה לעצמה: סיום השליטה הישראלית בטרטוריה פלסטינית וערבית, שנכבשה ב־1967, הריסת גדר ההפרדה וההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית, סיום האפליה נגד תושביה הפלסטינים של ישראל (ערביי ישראל) ויישום החלטות האו"ם בנוגע לזכות הפלסטינים לשוב לבתיהם.

מנהיגים בכירים באירופה התבטאו כמה פעמים בשנים האחרונות בנוגע לחרם על ישראל. כך, למשל, בביקורה של קנצלרית גרמניה, אנגלה מרקל, בירושלים בפברואר 2014 היא אמרה: "איננו תומכים בדרישות לחרם. זו אינה אופציה לגרמניה".¹ במאמר הזה אנחנו בוחנים האם ההתבטאות הזאת של מרקל משקפת מגמה דומה גם במדינות אירופיות מרכזיות נוספות – בריטניה, צרפת וספרד – ודנים בשאלה עד כמה מודעים מקבלי ההחלטות באותן המדינות למגמות הדה־לגיטימציה.² נוסף על כך אנחנו דנים במאמר בשאלה האם יש מה שמאזן בקרב מקבלי ההחלטות במדינות האלה את ההשפעות השליליות של מאמצי הדה־לגיטימציה.

בחלוף יותר מעשור מאז הוקמה ניתן לומר שתנועת ה-BDS, שפעילותה מתמקדת בעיקר במערב, התבססה בשולי החברה האזרחית בכמה מדינות (למשל, בריטניה, אירלנד, שוודיה, צרפת וספרד) ומעת לעת אף עלה בידה לחדור לתודעת הזרם המרכזי בחברה האזרחית. סדר היום של התנועה קיבל תשומת לב והד תקשורתי בעקבות החלטת האיחוד האירופי לסמן את המוצרים המיוצרים בהתנחלויות ולמנוע העברת כספים למימון פעילויות מעבר לקו הירוק. ברשימת הישגיה של התנועה באירופה ניתן למנות את "שבוע האפרטהייד" שצוין בלונדון בפברואר 2016 ושבמסגרתו נתלו כרזות אנטי־ישראליות בכמה תחנות של הרכבת התחתית ואת החלטת בית הכלבו

הגדול בברלין KaDeWe להוריד ממדפיו בקבוקי יין המיוצרים בהתנחלויות בגדה המערבית וברמת גולן. בית הכלבו נקט את הצעד הזה בעקבות החלטת האיחוד האירופי בנובמבר 2015 בנוגע לסימון המוצרים מהשטחים, אך חזר בו מהחלטתו בעקבות מחאות של גורמים שונים בגרמניה ובישראל. תנועת ה-BDS גם זוקפת לזכותה את הפסקת פעילותם של כמה תאגידים אירופיים בישראל: חברת התשתיות הצרפתית ואוליה, חברת הבנייה האירית CRH וחברת הסלולר הצרפתית אורנג'. כמו כן זוקפת לזכותה תנועת ה-BDS את ההכרזה של חברת הביטחון הפרטית הבריטית G4S בנוגע לכוונתה להפסיק בעתיד את פעילותה בישראל.³

למרות הצהרות האיחוד כי ההחלטה לסמן את מוצרי ההתנחלויות היא צעד טכני בלבד,⁴ ניתן לראות בה צעד פוליטי מובהק שמיועד להבחין בין השטחים לבין ישראל. תומכי ה-BDS וגם גורמים מסוימים בישראל רואים בצעד הזה הטלת חרם על ישראל או לכל הפחות צעד ראשון בכיוון הזה.⁵ אולם האיחוד האירופי, המודע לפעילות התנועה ולמטרותיה, הבהיר בכמה הזדמנויות את התנגדותו לחרם ולפעילותה נגד ישראל. כך, למשל, שגריר האיחוד האירופי בישראל, לארס פאבורג אנדרסן, אמר במהלך נאומו ב"וועידה למלחמה בחרם" של "ידיעות אחרונות" שנערכה במארכ 2016 כי "האיחוד האירופי הוא נגד ה-BDS, המדיניות שלנו היא לגמרי ההיפך מזו של ה-BDS, המדיניות שלנו היא של מגעים עם ישראל, ויש לנו רשימה ארוכה ומתמשכת של הוכחות לכך". בנוגע לסימונם של מוצרי ההתנחלויות הוא אמר: "מאוד חשוב להבחין בין BDS לבין המדיניות שלנו בנוגע להתנחלויות, שאין לה דבר עם ה-BDS".⁶ התבטאויות דומות נשמעו מפי מנהיגים וממשלות באירופה שמבחינים בין הביקורת על מדיניות ההתנחלויות ועל התנהלות ישראל בשטחים לבין הקריאה והפעילות להחרים את ישראל.

ראש ממשלת בריטניה לשעבר, דיוויד קמרון, אמר בפברואר 2015, בעת שחנך פרויקט מימון לשיתופי פעולה בתחום הרפואה בין ישראל לבריטניה: "יש לי מסר ברור – בריטניה מתנגדת לחרמות... העובדה שישראל היא מולדתו של העם היהודי לעולם לא תהיה תלויה בהחלטות חלולות שמקבלים פוליטיקאים חובבנים".⁷ ראשת ממשלת בריטניה, תרזה מיי, אמרה בדצמבר 2016 שהצהרת בלפור היא אחד המכתבים החשובים ביותר בהיסטוריה.⁸

נשיא צרפת, פרנסואה הולנד, הביע בשיחת טלפון עם ראש הממשלה בנימין נתניהו ביולי 2015 את התנגדותו התקיפה לחרם על ישראל ואת רצונו לשמור על היחסים הכלכליים בין שתי המדינות. הוא אמר את הדברים האלה בעקבות סערה שהתחוללה לאחר שמנכ"ל חברת הסלולר הצרפתית אורנג' הצהיר בקהיר שהוא מוכן להוציא את פעילות החברה מישראל "כבר מחר" (מה שאכן קרה בתחילת 2016). מדבריו השתמע שהוא נכנע לדרישות של תומכי החרם על ישראל (אם כי הוא הכחיש זאת מאוחר יותר).⁹

בעקבות ההחלטה לסמן את המוצרים מההתנחלויות אמר דובר מטעמה של אנגלה מרקל כי "בגרמניה לא יהיה חרם על ישראל. מוצרים ישראליים ימשיכו, כמובן, לקבל גישה מועדפת לשווקים".¹⁰ עם זאת, כאשר הופנתה לממשלת מרקל שאילתה פרלמנטרית האם היא רואה ב-BDS אנטישמיות, התשובה הייתה שלילית.¹¹

גם בספרד מקיימת תנועת ה-BDS פעילות ענפה. באוגוסט 2015 הודיעה ההנהלה של פסטיבל רגאיי בוולנסיה (ולאחר מכן חזרה בה בעקבות גינוי של פוליטיקאים) כי החליטה לבטל את הופעתו של המוזיקאי היהודי-אמריקאי מתיסיהו. ההחלטה הזאת התקבלה בלחצו של סניף ה-BDS בוולנסיה. דוברי הסניף טענו כי המוזיקאי סירב להבהיר את עמדתו בנוגע למדינה פלסטינית. משרד החוץ הספרדי גינה את הביטול, אך ציין שספרד תומכת במדינה פלסטינית שתקום כתוצאה ממשא ומתן דו-צדדי.¹² במקביל קידמה ממשלת ספרד פעילויות שעולות בקנה אחד עם הפעילויות שמקדמת תנועת ה-BDS בספרד. כך, למשל, סייעה הסוכנות הספרדית לפיתוח בינלאומי (שהיא זרוע ביצועית של משרד החוץ) לממן ארגונים הפועלים לדה-לגיטימציה של ישראל.¹³ עם זאת, ראש ממשלת ספרד לשעבר, חוסה מריה אסנאר, שקידם בעבר הצעה להרחבת נאט"ו כך שתכלול גם את ישראל, את אוסטרליה ואת יפן,¹⁴ אמר ב-2010 כי "אם ישראל תיפול, כולנו [המערב] ניפול".¹⁵ שנה לאחר מכן גם שרת החוץ דאז של ספרד, טרינידד חימנס הכריזה "ישראל היא המולדת של היהודים".¹⁶

הצהרותיהם של קמרון ושל חימנס שישראל היא מולדתם של היהודים הן חריג. אומנם מנהיגים באיחוד האירופי הסתייגו בפומבי מהקריאות להחרים את ישראל, אולם ממלאים את פיותיהם מים בכל הנוגע לסוגיית הדה-לגיטימציה של ישראל. האיחוד האירופי אומנם חוזר שוב ושוב על תמיכתו בפתרון שתי המדינות, אך נמנע מלציין שמדובר בשתי מדינות לשני עמים. גם אם קיימת הבנה בקרב דוברי האיחוד כי ישראל היא מדינתו של העם היהודי, הם נמנעים מלומר זאת במפורש. אחת הסיבות לכך היא היעדר קונסנזוס באיחוד בנוגע לסוגיה הזאת.

נראה שקיים פער בין הדימוי השלילי של ישראל בקרב הציבור במדינות מערב-אירופה¹⁷ לבין המחויבות העקרונית של האליטה הפוליטית באותן המדינות להמשך קיומה של ישראל – מחויבות שנובעת מראייה פרגמטית ומורכבת יותר של המציאות האסטרטגית. הפער הזה, כל עוד אינו רחב מדי, מאפשר למנהיגים בעת הנוכחית מרחב גמישות. בה בעת קיים החשש שאם יגדל הפער, תתקשה האליטה הפוליטית להתעלם מהדימוי השלילי של ישראל. כאמור, קיים גם פער בין האליטה הפוליטית לבין תומכי החרם (שלהם השפעה לא מבוטלת על הזרם המרכזי בציבורים השונים). הפער הזה הומחש, למשל, כאשר פורסמו בבריטניה תקנות שלפיהן אסור לקרנות פנסיה לבסס מדיניות השקעה על שיקולים לא רלוונטיים כמו חרם פוליטי. בדומה לכך אושרו תקנות האוסרות על הממשל המקומי לנקוט פעולות של חרם במכרזי רכישה. הנימוק לכך

היה שפעולות כאלה נוגדות את התקנות של ארגון הסחר העולמי.¹⁸ במילים אחרות: ההצדקה הרשמית לתקנות האלה הייתה כלכלית ומשפטית ולא נבעה מהתנגדות עקרונית לעצם תנועת החרם.¹⁹ בצרפת היו קיימים מלכתחילה חוקים נגד אפליה שמקשים על תומכיה של תנועת החרם, ולכן לא נדרשת חקיקה חדשה.²⁰ בספרד ספגה תנועת החרם מכה בעקבות הסערה התקשורתית סביב ביטול הופעתו של מתיסיהו ובעקבות הגינוי לביטול שהשמיעו פוליטיקאים.²¹ אולם באירופה נושבות גם רוחות אחרות. למשל, שר החוץ של הולנד, ברט קואנדרס, אמר שקריאה לחרם על ישראל היא לגיטימית במסגרת חופש הביטוי.²² אמירות דומות השמיעו גם פוליטיקאים בשוודיה ובאירלנד.

תנועת החרם פועלת על רקע סוגיות בוערות אחרות ומרכזיות הרבה יותר שעל סדר היום של אירופה כמו משבר הפליטים והמשבר הכלכלי והפוליטי באיחוד האירופי. לכן התחרות על תשומת ליבו של הציבור היא קשה מאוד – במיוחד אם אין משבר צבאי רחב היקף בזירת עזה. מבחינת ישראל יש גם יתרונות וגם חסרונות בהיחלשות חלק מהמפלגות הפוליטיות הוותיקות באירופה ובעליית כוחן של מפלגות ימין בעלות מצע פופוליסטי. כמה ממפלגות הימין האלה, כמו מפלגת הימין הקיצוני בצרפת, "החזית הלאומית" בראשות מארין לה-פן, פתוחות היום לטענות של ישראל,²³ אך יש לשאול האם לישראל יש עניין בקשר עם מפלגות ימניות קיצוניות לאור הדילמות הערכיות הכרוכות בקשרים כאלה. בהקשר הזה יש לציין שהעלייה במגמות האסלאמופוביה באירופה, הקשורה למשבר הפליטים, הולכת יד ביד גם עם התגברות האנטישמיות. שתי התופעות האלה – אסלאמופוביה ואנטישמיות – מבטאות גזענות וחוסר סובלנות.²⁴ בצד האחר של הספקטרום הפוליטי מצויות מפלגות השמאל, וגם הן אתגר לישראל. כך, למשל, מפלגת הירוקים בבריטניה תומכת בתנועת החרם על ישראל.²⁵ יתר על כן, מהשעיתם של כמה חברים במפלגת הלייבור הבריטית באפריל-מאי 2016 בעקבות התבטאויות אנטישמיות ניתן ללמוד על הקשיים שבפניהם ניצבת ישראל במגעים עם מפלגות שמאל מהסוג הזה.²⁶

סיכום

מהמאמר הזה עולה שמקבלי ההחלטות במדינות המרכזיות של אירופה – גרמניה, בריטניה, צרפת וספרד – בהחלט מודעים למאמצי הדה-לגיטימציה ולמשמעויותיהם, שכן התבטאויותיהם בנוגע לישראל "מתכתבות" עם אותם המאמצים. אומנם התבטאויותיהם הפומביות משקפות פסילה של תנועת החרם על ישראל, ואף נקטו צעדים מעשיים נגד פעילויות רחבות היקף של תומכי החרם, אך אין בכך כדי לערוב שגם בעתיד לא יהיה שינוי בכיוון. היחלשות הפוליטיקה הישנה ועלייתן של מפלגות חדשות, שאין

להן מחויבות היסטורית לישראל כפי שיש למנהיגות המסורתית יותר, וניכרים בהן סממנים של איבה לישראל, יכולות להצביע על מגמה בעייתית.

ניתן להעריך שהיחס של המנהיגות האירופית כלפי מאמצי הדה-לגיטימציה קשור גם לתפיסתם מהו הפתרון האפשרי והרצוי לסכסוך הישראלי-פלסטיני. יש להניח כי ככל שישראל תתרחק יותר מהתפיסה שהפתרון של שתי המדינות הוא רצוי ואפשרי, כך יגבר הקשב לקריאותיה של תנועת החרם לקדם את הפתרון של מדינה אחת שתעניק שוויון זכויות מלא לכל אזרחיה. יש להדגיש שאף אם הטענות של תומכי החרם לא יזכו לאחיזה משמעותית בקרב האליטה הפוליטית באירופה, עדיין מדובר בתופעה שעל ישראל להתמודד עימה משום שיש לה השפעה על המרחב הציבורי. לכן ניתן להעריך כי את ההשפעה השלילית המוגבלת שיש (לפי שעה) לתנועת ה-BDS וליעדיה בקרב מקבלי ההחלטות באירופה ניתן יהיה להפחית עוד יותר במציאות של תהליך מדיני עם הפלסטינים למימוש הפתרון של שתי מדינות. לכן הצהרות של פוליטיקאים ישראלים השוללים את הפתרון הזה חותרות תחת הלגיטימציה של ישראל (הנשענת על החלטת החלוקה ההיסטורית) ומסייעות למי שתומכים בחזון של "מדינת כל אזרחיה". מדיניות ישראלית אקטיבית תסייע למקבלי ההחלטות האירופים להתמודד עם הביקורת המוטחת בהם בנוגע לעמדתם כלפי ישראל. לעומת זאת, המשך הרחבת ההתנחלויות בגדה המערבית צפוי להביא לנקיטת צעדים נוספים של האיחוד האירופי שיבטאו באורח ברור יותר ויותר את ההבחנה בין ישראל לבין השטחים.

הערות

1. Tovah Lazaroff, "Merkel: Boycott Not an Option, Settlement Labeling Acceptable", *Jerusalem Post*, 25 February 2014, <http://goo.gl/foHycu>
2. גרמניה, בריטניה וצרפת נכללות עקב חשיבותן במערב אירופה (גרמניה נבחרה גם בגלל היחסים המיוחדים בינה לבין ישראל). ספרד נכללת שכן היא המדינה המרכזית המובילה קו התומך בתנועת ה-BDS באיחוד האירופי.
3. חברת הביטחון הפרטית G4S היא הגדולה בעולם, וכ-8,000 איש עבדו בה בישראל. "Security Firm G4S Pulling Out of Israel, Denies BDS Influence", *Haaretz*, 10 March 2014, <http://goo.gl/YXx55U>
4. CRH מוכרת את אחזקותיה בישראל, "כלכליסט", 12 בינואר 2016, <http://www.ynet.co.il/story/John-Reed-Transdev-Exits-2016>
5. John Reed, "Transdev Exits, 2016", *Financial Times*, 30 August 2015, <http://goo.gl/DqqMT2>
6. הנציבות האירופית טוענת כי מכיוון שהאיחוד האירופי אינו מכיר בריבונות ישראל מעבר לקווי 1967 – ללא קשר למעמדם של השטחים האלה בחוק הישראלי – הרי על תקנות האיחוד לשקף את העמדה הזאת. ראו: ברק רביד, "האיחוד האירופי אימץ את ההנחיות לסימון מוצרים מההתנחלויות ומהגולן", **הארץ**, 11 בנובמבר 2015, <http://goo.gl/pcvsgu>
7. אריאל כהנא, "לפני חרם: באירופה מסיימים הנחיות לסימון מוצרים מהתנחלויות", **NRG ומקור ראשון**, 24 באוקטובר 2015, <http://goo.gl/Rs2Kue>
8. Itamar Eichner and Yael Friedson, "EU: Settlement Labeling not a Boycott", *Ynet*, 28 March, 2016, <http://goo.gl/IsakVQ>

7. "U.K. Prime Minister Announces \$4.9 Million for British-Israeli Medical Research", *Haaretz*, 12 February 2015, <http://goo.gl/UxPkZ6>
8. "Prime Minister Theresa May Vows to Mark the Balfour Declaration Centenary with 'Pride' at CFI's Biggest Ever Annual Business Lunch," *Conservative Friends of Israel Website*, December 13, 2016, <https://goo.gl/tBmux1>
9. Itamar Eichner, "Hollande: France Opposed to BDS Movement", *YnetNews*, 7 June 2015, <http://goo.gl/0yYBEW>
10. Benjamin Weinthal, Herb Keinon, Lahav Harkov and Yonah Jeremy Bob, "Merkel Government Announces Support for EU Labeling of Settlement Products", *Jerusalem Post*, 12 July 2015, <http://goo.gl/YMC51G>
11. Benjamin Weinthal, "German Government Refuses to Label BDS as anti-Semitic", *Jerusalem Post*, 3 September 2015, <http://goo.gl/OcHqVe>
12. "Spain Condemns Cancellation of Jewish Musician Matisyahu at Reggae Festival", *Jerusalem Post* 19 August 2015, <http://goo.gl/3QGTc9>
13. Soeren Kern, "Is Spain Fueling the BDS war against Israel?" *Gatestone Institute* 22 August 2015, <http://goo.gl/WqZyvk>
14. Manfred Gerstenfeld, "Spain, NATO and Israel", *Jerusalem Center for Public Affairs*, 26 September 2006, <http://goo.gl/X8jpu4>
15. "ראש ממשלת ספרד לשעבר: אם ישראל תיפול, כולנו ניפול", *ynet*, 17 ביוני 2010, <http://goo.gl/NcrX7K>
16. Barak Ravid, "Spain recognizes Israel as Jewish Homeland for the First Time", *Haaretz*, 25 September 2011, <http://goo.gl/mDg5r8>
17. לדוגמה, בסקר ה-BBC הגלובלי מ-2014 רק מיעוט מהמשיבים בארבע המדינות שנסקרו (צרפת, בריטניה, ספרד וגרמניה) אמר שהשפעת ישראל היא בעיקר חיובית, <http://goo.gl/47ofZN>
18. Henry Mance and John Reed, "Cabinet Embroiled in Battle Over Israeli Goods Boycott", *Financial Times*, 15 February 2016, <http://goo.gl/L1r2BR>
19. Eylon Aslan-Levy, "Did Britain Just Ban Boycotts of Israel? Not quite", *Tablet Magazine*, 23 February 2016, <http://goo.gl/AXTYpA>
20. "French High Court: BDS Activities Guilty of Discrimination", *The Times of Israel*, 23 October 2015, <http://goo.gl/XLHg1U>
21. Herb Keinon, "BDS seen in the Spanish Press as a Violent Organization", *Jerusalem Post*, 23 August 2015, <http://goo.gl/K4dgru>
22. Tova Lazarof, "In Huge Blow to Israel, Netherlands Declares BDS Free Speech", *Jerusalem Post*, 26 May 2016, <http://goo.gl/oLqBL4>
23. Michelle Malka Grossman, "A Far-Right pro-Israel France? Expert says this is where all of Europe is Heading", *Jerusalem Post*, 12 August 2015, <http://goo.gl/uKvNHX>
24. Eszter Zalan, "Commission: Most Muslims not a Threat to Europe", *EUObserver*, 1 October 2015, <http://goo.gl/8trDHx>
25. "U.K.'s Green Party Leader Backs Israel Boycott", *Haaretz*, 18 April 2015, <http://goo.gl/Aote0P>
26. Herb Keinon, "Analysis: The Upside of the British Labor Party's Anti-Semitism Fervor", *Jerusalem Post*, 3 May 2016, <http://goo.gl/yu01WN>